

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО**

На правах рукопису

КОПЦА ЄВГЕНІЯ ПЕТРІВНА

УДК: 370.182 + 413 = 833 (Укр)

Збагачення словникового
запасу учнів гімназії науковою
навчально-термінологічною
лексикою

НА МІЖПРЕДМЕТНІЙ ОСНОВІ

13.00.02 – теорія і методика
навчання (українська мова)

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

БОГУШ Алла Михайлівна,

доктор педагогічних наук, професор,

дійсний член АПН України

ОДЕСА 2005

ЗМІСТ

Перелік	умовних	скорочень	4
.....			5
Вступ			12
.....			12
Розділ I. Теоретико-методичні засади лексико-термінологічної роботи з			12
учнями			12
.....			26
1.1. Сутність і характеристика термінологічної лексики			36
.....			36
	1.1.1. Лексика і слово		45
.....			51
	1.1.2. Науковий стиль мовлення і науково-термінологічна лексика	
1.2. Поняття “термін” і “термінологія” в сучасній науці			62
.....			62
	1.2.1. Сутність поняття “термін”		
.....			67
	1.2.2. Термінологія, її характеристика		79
.....			
	1.2.3. Проблема термінотворення в сучасному термінознавстві		
.....			84
1.3. Лексико-термінологічна робота з учнями в педагогічній теорії і			84
практиці			
.....			84
	1.3.1. Сучасні дослідження лексико-термінологічного напрямку		95
.....			
	1.3.2. Стан лексико-термінологічної роботи в сучасній шкільній		105
практиці			
.....			
Висновки	з	розділу	I 128

.....	
Розділ II. Експериментальне дослідження збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі	128
.....	
2.1. Теоретичні засади організації дослідження	158
.....	175
2.1.1. Психологічні засади лексико-термінологічної роботи з учнями гімназії	179
.....	185
.....	203
2.1.2. Педагогічні засади лексико-термінологічної роботи з учнями	
.....	
2.2. Характеристика рівнів засвоєння учнями навчальної термінологічної лексики на міжпредметній основі	
.....	
2.3. Лінгводидактична модель збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі	
.....	
2.3.1. Лінгводидактична модель збагачення словникового запасу учнів міжпредметною термінологією	
.....	
2.3.2. Зміст експериментальної роботи	
.....	
2.3.3. Порівняльна характеристика рівнів засвоєння словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі	
.....	
Висновки з розділу II	

.....

Висновки

.....

Список

використаних

джерел

.....

Додатки

.....

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВО	-	взаємооцінка
ГС	-	головне слово
ЕГ	-	експериментальна група
Ім	-	іменник у називному відмінку
ім₁	-	іменник у родовому відмінку
ІУНМ-		Інститут української наукової мови
КГ	-	контрольна група
КЕ	-	констатувальний етап
Н.в.	-	називний відмінок
НУО	-	неузгоджене означення
ПЕ	-	прикінцевий етап
Пр	-	прикметник у називному відмінку
пр₁	-	прикметник у родовому відмінку
Р.в.	-	родовий відмінок
СА	-	середньоарифметичне
СА	-	середнє арифметичне
СО	-	самооцінка
ТС	-	термін-словосполучення
УГТ	-	українська граматична термінологія
УГТс-		українська граматична терміносистема
УТс	-	українська терміносистема
УО	-	узгоджене означення
УО₁	-	узгоджене означення (род. відм.)

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється положеннями сучасних концепцій мовної освіти в Україні щодо підвищення теоретичного і методичного рівнів навчання рідної мови в загальноосвітній школі та інших закладах освіти (ліцеї, гімназії). Концептуальні засади мовної освіти в Україні, що були закладені Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Концепцією 12-річної загальної середньої освіти, стандартом мовної освіти, передбачають формування високорозвиненої мовної особистості, носія національно-мовної культури. Реформування і модернізація освітньої галузі вимагає перегляду змісту окремих навчальних дисциплін, їх понятійно-термінологічного апарату, особливо це стосується ліцеїв і гімназій. Інноваційні процеси в освіті, поява нових інтегрованих курсів, навчальних дисциплін, спецкурсів зумовили зростання інтересу до наукової навчальної термінології. Відомо, що термінологія постійно змінюється одночасно із розвитком науки, освіти, культури, що, у свою чергу, відбивається на навчальній термінологічній лексиці.

Наукова навчально-термінологічна лексика – це сукупність взаємопов'язаних терміноелементів з різних галузей знань, що відображено в різних навчальних дисциплінах. Учні мають справу з навчальною термінолексикою у двох випадках: а) у процесі роботи з термінологічними словниками і б) під час використання навчальної та науково-методичної літератури (підручники, навчальні посібники, журнали і т. ін.). Поступово в кожному класі зростає кількість навчальних предметів, які учні вивчають упродовж року (гуманітарні, природничі, культурологічні, мистецькі і т. ін. цикли), і в яких функціонують терміни-омоніми. Відтак, виникає необхідність не тільки ознайомлення учнів з міжпредметною навчальною термінологічною лексикою, а й залучення їх до активної навчально-мовленнєвої діяльності.

Різні аспекти загального термінознавства вивчались як російськими (А. Брагіна, В. Бутрін, Н. Васильєва, Б. Головін, Б. Городецький, В. Даниленко, В. Комарова, Т. Канделакі, Д. Лотте, Н. Подольська, А. Суперанська, С. Шелов та

ін.), так і українськими (А. Бурячок, Т. Кияк, І. Кочан, А. Крижанівська, В. Лейчик, Г. Мацюк, Т. Михайлова, Н. Непийвода та ін.) вченими. Зокрема, було досліджено: лінгвістичні засади термінології (Б. Головін, Б. Городецький, В. Гусятинська, В. Даниленко, Т. Кияк, Л. Скворцов та ін.), семантика термінів (А. Брагіна, В. Бутрін, Т. Канделакі, З. Комарова, Т. Михайлова та ін.). Низка досліджень присвячена історії становлення і розвитку окремих терміносистем, зокрема: мовознавчій термінології галицьких шкільних підручників перших десятиліть ХХ століття (В. Карпова); розвитку української навчальної термінологічної лексики у шкільних підручниках початку 30-х років ХХ століття: гуманітарна, природничо-математична термінологія (В. Авраменко); педагогічній лексиці української мови (О. Зелінська, В. Разумейко); українській філологічній термінології М. Драгоманова (В. Деркач); українській мовознавчій термінології кінця ХІХ початку ХХ століття (В. Захарчин) і т. ін.

Низка дисертаційних робіт філологічного напрямку присвячена формуванню, розвитку і функціонуванню термінології окремих галузей науки (Т. Баймут, Г. Кабанцев, І. Квітко, Л. Костюк, В. Лейчик, Т. Лепеха, Л. Малевич, О. Медведь, Н. Місник, Т. Михайлова, Н. Москаленко, Г. Наконечна, Є. Огар, І. Петрова, А. Письмиченко, Т. Пристайко, Л. Симоненко, І. Сірохман, М. Сташко, А. Стебунова, Н. Цимбал та ін.). На жаль, нам не вдалося віднайти дисертаційних досліджень, у яких би розглядались методичні питання збагачення словника учнів навчальною термінологічною лексикою. Водночас зауважимо, що досить докладно в численних дослідженнях вивчено різні аспекти збагачення словникового запасу дітей і учнів від дошкілля до студентів вищої школи.

Отже, аналіз наукового фонду з досліджуваної проблеми засвідчив значні прогалини щодо вивчення лексико-термінологічного аспекту шкільної практики в сучасній лінгводидактиці, що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження “Збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема входить до тематичного плану Південного наукового центру АПН України “Теоретико-методичні засади розвитку мовленнєвого спілкування дошкільників і школярів” (W0100V006564). Автором було досліджено збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі. Тема затверджена Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол № 4 від 25 листопада 2004 р.) та закординована Радою з координації АПН України (протокол №9 від 23 грудня 2004 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально апробувати лінгводидактичну модель, визначити педагогічні умови засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати співвідношення дефініцій: “слово”, “поняття” і “термін”, “наукова навчально-термінологічна лексика” і “міжпредметна термінологія”.
2. Визначити критерії, показники, ступені і рівні засвоєння наукової навчально-термінологічної лексики учнями гімназії.
3. Виявити педагогічні умови засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі.
4. Укласти навчальні словники-мінімуми міжпредметної наукової навчально-термінологічної лексики.
5. Розробити та експериментально апробувати лінгводидактичну модель і методику збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність учнів старших класів гімназії.

Предмет дослідження – процес збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі.

Гіпотеза дослідження: засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- міжпредметні зв'язки у збагаченні словникового запасу учнів науковою навчально-термінологічною лексикою (лінгвістичною, літературознавчою, біологічною, медичною);
- усвідомлення гімназистами взаємозв'язку і відмінностей дефініцій: “слово”, “поняття” і “термін”, “наукова навчально-термінологічна лексика” і “міжпредметна термінологія”;
- залучення учнів до активної діяльності зі словником наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі;
- забезпечення позитивно-емоційних стимулів у процесі роботи з міжпредметною науковою навчально-термінологічною лексикою.

Методологічними засадами дослідження виступили: положення про взаємозв'язок мови, мислення, свідомості і мовлення (Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн); взаємозв'язок і відмінності дефініцій: “слово”, “поняття”, “термін”; взаємозумовленість чуттєвого і раціонального в мовленнєвій практиці (О. Потебня); єдність мовленнєвого змісту і форми; перехід кількісних змін в якісні.

Теоретичні засади дослідження становлять учення мовознавців про лексикологію та лексико-семантичну систему мови (О. Ахманова, М. Баранов, П. Білоусенко, Р. Будагов, Д. Ганич, Б. Головін, М. Кочерган, Л. Мацько, І. Олійник, Н. Покровський, В. Русанівський, О. Тараненко, Л. Щерба та ін.); термінологію, терміносистеми і термінотворення (І. Білодід, Л. Бондарчук, Н. Васильєва, В. Виноградов, Б. Городецький, О. Грибан, В. Даниленко, І. Ковалик, І. Кочан, А. Крижанівська, А. Лагутіна, О. Медведь, Н. Подольська,

Л. Симоненко, А. Суперанська, С. Худолєєва, С. Шелов та ін.); лінгводидактів з проблеми словникової роботи (А. Богуш, М. Вашуленко, З. Гирич, Н. Голуб, Л. Кожуховська, Т. Потоцька, М. Пентилюк, В. Тихоша та ін.)

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз і узагальнення наукової і методичної літератури з проблеми лексикології, наукового стилю мовлення, термінології, методики збагачення словникового запасу учнів; емпіричні: аналіз програм з української мови, української літератури, біології, основ латинської мови з медичною термінологією, термінологічних словників; анкетування вчителів та учнів для з'ясування стану роботи з міжпредметною термінологією; діагностувальні методики для з'ясування рівнів засвоєння учнями наукової навчально-термінологічної лексики; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий); статистичні: кількісний та якісний аналізи експериментальних даних щодо ступенів і рівнів засвоєння учнями наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі.

База дослідження: учні 10-11 класів гімназії № 2 м. Одеси, СЗОШ № 10, СЗОШ № 117, ліцею “Приморський” м. Одеси. Всього в експерименті взяли участь: на констатувальному етапі 225 учнів; на формувальному – 90 учнів медичних класів СЗОШ № 10, гімназії № 2 м. Одеси.

Наукова новизна дослідження: вперше досліджено особливості засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі (лінгвістичної, літературознавчої, біологічної, медичної); визначено критерії і показники, охарактеризовано ступені і рівні засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі; визначено педагогічні умови засвоєння учнями наукової навчально-термінологічної лексики; уточнено дефініції: “поняття”, “термін”, “міжпредметна навчальна термінологія”; дістала подальшого розвитку методика словникової роботи з учнями гімназії.

Теоретична значущість дослідження: з'ясовано співвідношення дефініцій: “лексика”, “слово”, “поняття”, “термін”; виокремлено і

охарактеризовано міжпредметну наукову навчально-термінологічну лексику таких дисциплін, як українська мова, українська література, біологія, основи латинської мови з медичною термінологією; науково обґрунтовано педагогічні умови засвоєння учнями наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі.

Практична значущість дослідження полягає в розробці лінгводидактичної моделі та експериментальної методики засвоєння учнями гімназії наукової навчально-термінологічної лексики на міжпредметній основі; спецкурсів “Науковий стиль мовлення” і “Наукова навчально-термінологічна лексика”, міжпредметного словника, який може бути використаний у роботі з учнями 10-11 класів гімназії та ЗОШ.

Матеріали дисертаційного дослідження було впроваджено й апробовано в гімназії № 2 м. Одеси (довідка про впровадження № 267 від 24.12.2004 р.), ліцеї “Приморський” м. Одеси (довідка про впровадження № 139 від 05.09.2005 р.), СЗОШ № 10 м. Одеси (довідка про впровадження № 512 від 29.08.2005 р.), СЗОШ № 117 м. Одеси (довідка про впровадження № 96 від 02.06.2005 р.), в Одеському обласному інституті підвищення кваліфікації вчителів (довідка про впровадження № 590а від 29.09. 2005 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечується науковим обґрунтуванням його вихідних позицій, використанням системи методів, що адекватні об’єкту, предмету та завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом одержаних даних, результатами перевірки розроблених положень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення експериментального дослідження доповідалися на всеукраїнській (Харків, листопад 2004), всеукраїнській з міжнародною участю (Харків, квітень 2004), міжнародній (Полтава, червень 2004) науково-практичних конференціях, всеукраїнських науково-практичних читаннях (Одеса, травень 2004), на семінарах аспірантів і докторантів Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

Основні положення і результати дослідження відображено у 8 публікаціях автора, з них – 4 у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації 184 сторінки. У роботі вміщено 19 таблиць, 5 схем, 5 діаграм, які займають 11 сторінок самостійного тексту. У списку використаних джерел 225 найменувань. Обсяг додатків становить 25 сторінок.